श्रीः
श्रीमते रामानुजाय नमः
श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः
ओं नमो भगवते वासुदेवाय

महर्षि वेदव्यासप्रणीतं श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

॥ पञ्चमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

श्री रङ्गरामानुज महादेशिकन्

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

श्रीः

श्रीमते रामानुजाय नमः

श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः

ओं नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

॥ पञ्चमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥

ऋषभ उवाच
नायं देहो देहभाजां नृलोके
    कष्टान् कामानर्हते विड्भुजां ये।
तपो दिव्यं पुत्रका येन सत्त्वं
    शुद्ध्येद्यस्माद् ब्रह्मसौख्यं त्वनन्तम् ॥ **1** ॥

महत्सेवां द्वारमाहुर्विमुक्ते -
    स्तमोद्वारं योषितां सङ्गिसङ्गम्।
महान्तस्ते समचित्ताः प्रशान्ता
    विमन्यवः सुहृदः साधवो ये ॥ **2** ॥

ये वा मयीशे कृतसौहृदार्था
    जनेषु देहम्भरवार्तिकेषु।
गृहेषु जायात्मजरातिमत्सु
    न प्रीतियुक्ता यावदर्थाश्च लोके ॥ **3** ॥

नूनं प्रमत्तः कुरुते विकर्म
    यदिन्द्रियप्रीतय आपृणोति।
न साधु मन्ये यत आत्मनोऽय -
    मसन्नपि क्लेशद आस देहः ॥ **4** ॥

पराभवस्तावदबोधजातो
    यावन्न जिज्ञासत आत्मतत्त्वम्।
यावत्क्रियास्तावदिदं मनो वै
    कर्मात्मकं येन शरीरबन्धः॥ 5॥

एवं मनः कर्मवशं प्रयुङ्क्ते
    अविद्ययाऽऽत्मन्युपधीयमाने।
प्रीतिर्न यावन्मयि वासुदेवे
    न मुच्यते देहयोगेन तावत्॥ 6॥

यदा न पश्यत्ययथा गुणेहां
    स्वार्थे प्रमत्तः सहसा विपश्चित्।
गतस्मृतिर्विन्दति तत्र तापा -
    नासाद्य मैथुन्यमगारमज्ञः॥ 7॥

पुंसः स्त्रिया मिथुनीभावमेतं
    तयोर्मिथो हृदयग्रन्थिमाहुः।
अतो गृहक्षेत्रसुताप्तवित्तै -
    र्जनस्य मोहोऽयमहं ममेति॥ 8॥

यदा मनोहृदयग्रन्थिरस्य
    कर्मानुबद्धो दृढ आश्लथेत।
तदा जनः सम्परिवर्ततेऽस्माद्
    मुक्तः परं यात्यतिहाय हेतुम्॥ 9॥

हंसे गुरौ मयि भक्त्यानुवृत्या
    वितृष्णया द्वन्द्वतितिक्षया च।
सर्वत्र जन्तोर्व्यसनावगत्या
    जिज्ञासया तपसेहानिवृत्त्या॥ 10॥

मत्कर्मभिर्मत्कथया च नित्यं
मद्देवसङ्गाद् गुणकीर्तनान्मे।
निर्वैरसाम्योपशमेन पुत्रा
जिहासया देहगेहात्मबुद्धेः॥ **11** ॥

अध्यात्मयोगेन विविक्तसेवया
प्राणेन्द्रियात्माभिजयेन सध्र्यक्।
सच्छ्रद्धया ब्रह्मचर्येण शश्व -
दसम्प्रमादेन यमेन वाचाम्॥ **12** ॥

सर्वत्र मद्भावविचक्षणेन
ज्ञानेन विज्ञानविराजितेन।
योगेन धृत्युद्यमसत्त्वयुक्तो
लिङ्गं व्यपोहेत्कुशलोऽहमाख्यम्॥ **13** ॥

कर्माशयं हृदयग्रन्थिबन्ध -
मविद्ययाऽऽसादितमप्रमत्तः।
अनेन योगेन यथोपदेशं
सम्यग्व्यपोह्योपरमेत योगात्॥ **14** ॥

पुत्रांश्च शिष्यांश्च नृपो गुरुर्वा
मल्लोककामो मदनुग्रहार्थः।
इत्थं विमन्युरनुशिष्यादतज्ज्ञान्
न योजयेत्कर्मसु कर्ममूढान्।
कं योजयन्मनुजोऽर्थं लभेत
निपातयन्नष्टदृशं हि गर्ते॥ **15** ॥

लोकः स्वयं श्रेयसि नष्टदृष्टि -
र्योऽर्थान् समीहेत निकामकामः।

अन्योन्यवैरः सुखलेशहेतो -
रनन्तदुःखं च न वेद मूढः ॥ **16** ॥

कस्तं स्वयं तदभिज्ञो विपश्चिद्
अविद्यायामन्तरे वर्तमानम्।
दृष्ट्वा पुनस्तं सघृणः कुबुद्धिं
प्रयोजयेदुत्पथगं यथान्धम् ॥ **17** ॥

गुरुर्न स स्यात्स्वजनो न स स्यात्
पिता न स स्याज्जननी न सा स्यात्।
दैवं न तत्स्यान्न पतिश्च स स्या -
न्न मोचयेद्यः समुपेतमृत्युम् ॥ **18** ॥

इदं शरीरं मम दुर्विभाव्यं
सत्त्वं हि मे हृदयं यत्र धर्मः।
पृष्ठे कृतो मे यदधर्म आराद्
अतो हि मामृषभं प्राहुरार्याः ॥ **19** ॥

तस्माद्भवन्तो हृदयेन जाताः
सर्वे महीयांसममुं सनाभम्।
अक्लिष्टबुद्ध्या भरतं भजध्वं
शुश्रूषणं तद्भरणं प्रजानाम् ॥ **20** ॥

भूतेषु वीरुद्भ्य उदुत्तमा ये
सरीसृपास्तेषु सबोधनिष्ठाः।
ततो मनुष्याः प्रमथास्ततोऽपि
गन्धर्वसिद्धा विबुधानुगा ये ॥ **21** ॥

देवासुरेभ्यो मघवत्प्रधाना
दक्षादयो ब्रह्मसुतास्तु तेषाम्।

भवः परः सोऽथ विरिञ्चवीर्यः
स मत्परोऽहं द्विजदेवदेवः ॥ 22 ॥

न ब्राह्मणैस्तुलये भूतमन्यत्
पश्यामि विप्राः किमतः परं तु।
यस्मिन्नृभिः प्रहुतं श्रद्धयाह -
मश्नामि कामं न तथाग्निहोत्रे ॥ 23 ॥

धृता तनूरुशती मे पुराणी
येनेह सत्त्वं परमं पवित्रम्।
शमो दमः सत्यमनुग्रहश्च
तपस्तितिक्षानुभवश्च यत्र ॥ 24 ॥

मत्तोऽप्यनन्तात्परतः परस्मात्
स्वर्गापवर्गाधिपतेर्न किञ्चित्।
येषां किमु स्यादितरेण तेषा -
मकिञ्चनानां मयि भक्तिभाजाम् ॥ 25 ॥

सर्वाणि मद्धिष्ण्यतया भवद्भि -
श्चराणि भूतानि सुता ध्रुवाणि।
सम्भावितव्यानि पदे पदे वो
विविक्तदृग्भिस्तदुहार्हणं मे ॥ 26 ॥

मनोवचोदृक्करणेहितस्य
साक्षात्कृतं मे परिबर्हणं हि।
विना पुमान् येन महाविमोहात्
कृतान्तपाशान्न विमोक्तुमीशेत् ॥ 27 ॥

श्रीशुक उवाच
एवमनुशास्यात्मजान् स्वयमनुशिष्टानपि

लोकानुशासनार्थं महानुभावः परमसुहृद् -
भगवानृषभापदेश उपशमशीलाना -
मुपरतकर्मणां महामुनीनां भक्तिज्ञान -
वैराग्यलक्षणं पारमहंस्यधर्ममुपशिक्षमाणः
स्वतनयशतज्येष्ठं परमभागवतं
भगवज्जनपरायणं भरतं धरणिपालनाया -
भिषिच्य स्वयं भवन एवोर्वरितशरीरमात्र -
परिग्रह उन्मत्त इव गगनपरिधानः
प्रकीर्णकेश आत्मन्यारोपिताहवनीयो
ब्रह्मावर्तात्प्रवव्राज ॥ **28** ॥

जडान्धमूकबधिरपिशाचोन्मादकवदवधूतवेषो -
ऽभिभाष्यमाणोऽपि जनानां गृहीतमौन -
व्रतस्तूष्णीं बभूव ॥ **29** ॥

तत्र तत्र पुरग्रामाकरखेटवाटखर्वटशिबिरव्रजघोष -
सार्थगिरिवनाश्रमादिष्वनुपथमवनिचरापसदैः
परिभूयमानो मक्षिकाभिरिव वनगजस्तर्जनताडना -
वमेहनष्ठीवनग्रावशकृद्रजःप्रक्षेपपूति -
वातदुरुक्तैस्तदविगणयन्नेवासत्संस्थान
एतस्मिन् देहोपलक्षणे सदपदेश उभयानुभव -
स्वरूपेण स्वमहिमावस्थानेनासमारोपिता -
हम्ममाभिमानत्वादविखण्डितमनाः पृथिवीमेकचरः
परिबभ्राम ॥ **30** ॥

अतिसुकुमारकरचरणोरःस्थलविपुलबाह्वंसगलवदना -
द्यवयवविन्यासः प्रकृतिसुन्दरस्वभावहाससुमुखो
नवनलिनदलायमानशिशिरतारारुणायतनयनरुचिरः

सदृशसुभगकपोलकर्णकण्ठनासो विगूढस्मितवदन -
महोत्सवेन पुरवनितानां मनसि कुसुमशरासनमु -
पदधानः परागवलम्बमानकुटिलजटिलकपिशकेश -
भूरिभारोऽवधूतमलिननिजशरीरेण ग्रहगृहीत
इवादृश्यत ॥ **31** ॥

यर्हि वाव स भगवान् लोकमिमं योगस्याद्धा
प्रतीपमिवाचक्षाणस्तत्प्रतिक्रियाकर्म बीभत्सितमिति
व्रतमाजगरमास्थितः शयान एवाश्नाति पिबति
खादत्यवमेहति हदति स्म चेष्टमान उच्चरित
आदिग्धोद्देशः ॥ **32** ॥

तस्य ह यः पुरीषसुरभिसौगन्ध्यवायुस्तं देशं
दशयोजनं समन्तात् सुरभिं चकार ॥ **33** ॥

एवं गोमृगकाकचर्यया व्रजंस्तिष्ठन्नासीनः शयानः
काकमृगगोचरितः पिबति खादत्यवमेहति स्म ॥ **34** ॥

इति नानायोगचर्याचरणो भगवान् कैवल्यपतिर्ऋष -
भोऽविरतपरममहानन्दानुभव आत्मनि सर्वेषां
भूतानामात्मभूते भगवति वासुदेव आत्मनोऽव्यव -
धानानन्तरोदरभावेन सिद्धसमस्तार्थपरिपूर्णो
योगैश्वर्याणि वैहायसमनोजवान्तर्धानपरकाय -
प्रवेशदूरग्रहणादीनि यदृच्छयोपगतानि नाञ्जसा
नृप हृदयेनाभ्यनन्दत् ॥ **35** ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां
पञ्चमस्कन्धे ऋषभदेवानुचरिते पञ्चमोऽध्यायः ॥